

de wevershuisjes in de Noordsche Bosch

Net als alle andere immigrantengroepen in het zeventiende-eeuwse Amsterdam, moesten ook de Walen zichzelf bedruipen, dat wil zeggen, zelf de wezen-, armen- en bejaardenzorg organiseren. Na de Reformatie had de Staten-Generaal die taken van de Katholieke kerk overgenomen, maar wenste dit alleen te organiseren voor lidmaten van de officiele Gereformeerde kerk. Die zorg werd weer uitbesteed aan speciaal daarvoor gestichte instellingen. Voor Amsterdam waren dat voor de wezenzorg het Burgerweeshuis, voor de gezondheidszorg de gasthuizen (het vroegere St.Pietergasthuis, nu Binnengasthuis en sinds 1635 het Buitengasthuis) en de bejaardenzorg kwam o.a. aan het Leprozenhuis, dat na het uitroeien van lepra omgeschakeld was op proveniers (kostgangers). Als inkomstenbron kregen de verschillende instellingen delen van de geconfisqueerde kloosteren kerkbezittingen, met de daaruit voorvloeiende inkomsten door pacht en huur. Alle andere stromingen, inclusief het restant katholieken in het land, werden weliswaar getolereerd maar dienden dit soort zorg zelf te regelen. Daarbij stonden ze toch nog steeds onder toezicht van het stadsbestuur en ook golden dwingende voorschriften bij het uiterlijk van hun kerkgebouwen. De overheid kon overwegen dit te faciliteren, door bijvoorbeeld gratis of tegen schappelijke voorwaarden bouwgrond of lokaliteiten ter beschikking te stellen. Voor de zeer welkome groep Walen in de textielindustrie bedacht het Amsterdamse stadsbestuur een heel ingenieus plan, waarbij het mes aan twee kanten sneed. De huisvlijt werd geconcentreerd in een industriewijk die zo'n 400 huizen moest omvatten tussen Prinsen- en Lijnbaansgracht in de Vierde Uitleg, tussen de Spiegel- en Reguliersgracht. Hier was de bouwgrond moeilijk verkoopbaar gebleken, alleen sommige uit de Jordaan verjaagde

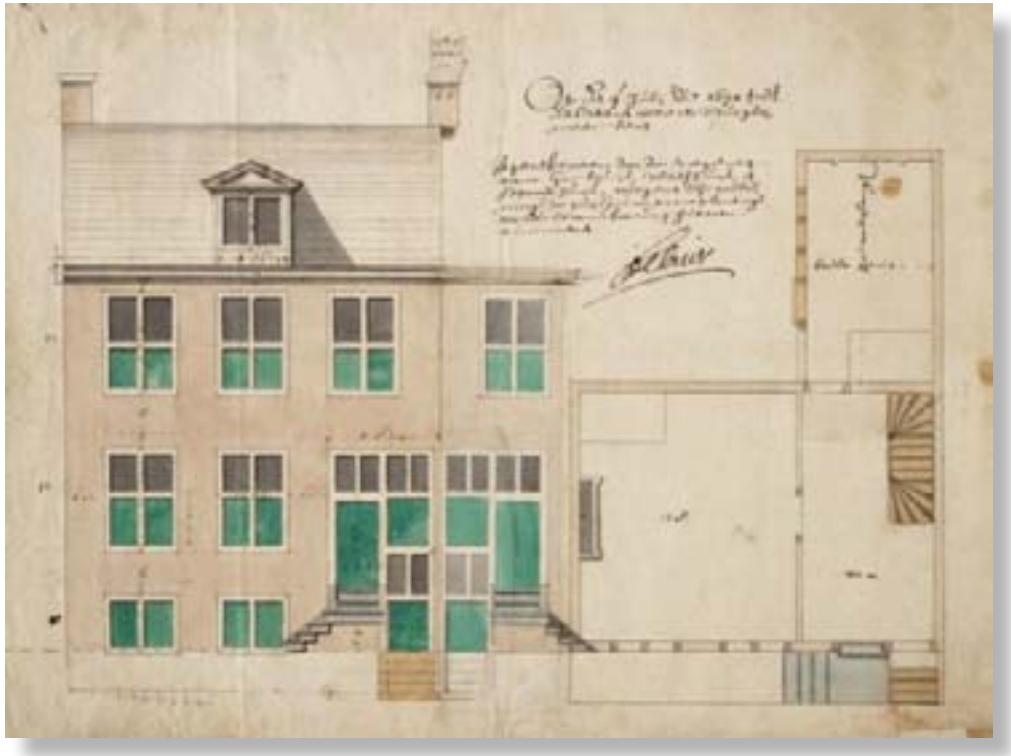
In de beginjaren van de VOC moesten de schippers naast de lucratieve handel verplicht ook oninteressante partijen ruwe zijde accepteren. De Walen wisten daar echter wel raad mee; dit was voor een deel van hen, dat uit de textielregio's afkomstig was, geen onbekend product. Zij begonnen met de verwerking ervan tot zijden stoffen. Dat product werd in de Gouden Eeuw zeer gewild en bleek een welkome aanvulling van de stedelijke textielindustrie. De schepen namen later ook partijen cocons mee om zelf zijdedraad van te spinnen. Een prettige ontwikkeling voor zowel handel, industrie als stadsbestuur. Statistieken tonen aan dat deze zijdeindustrie nagenoeg totaal op buitenlanders steunde. Pas na vele jaren hadden Nederlanders het vak voldoende aangeleerd om mee te draaien, maar gedurende de zeventiende en achttiende eeuw bleef de meerderheid buitenlands. Kortom, de Walen waren een van de meest welkome immigrantengroepen in de late zestiende en zeventiende eeuw. De stroom droogde ook niet op, want de diverse landsheren en Franse koningen staakten de vervolging van protestanten niet. Lodewijk XIV spande in 1684 de kroon met het voornemen het protestantisme definitief uit te roeien. 200.000 Hugenoten namen de wijk, nu bijna zonder uitzondering naar de Republiek.

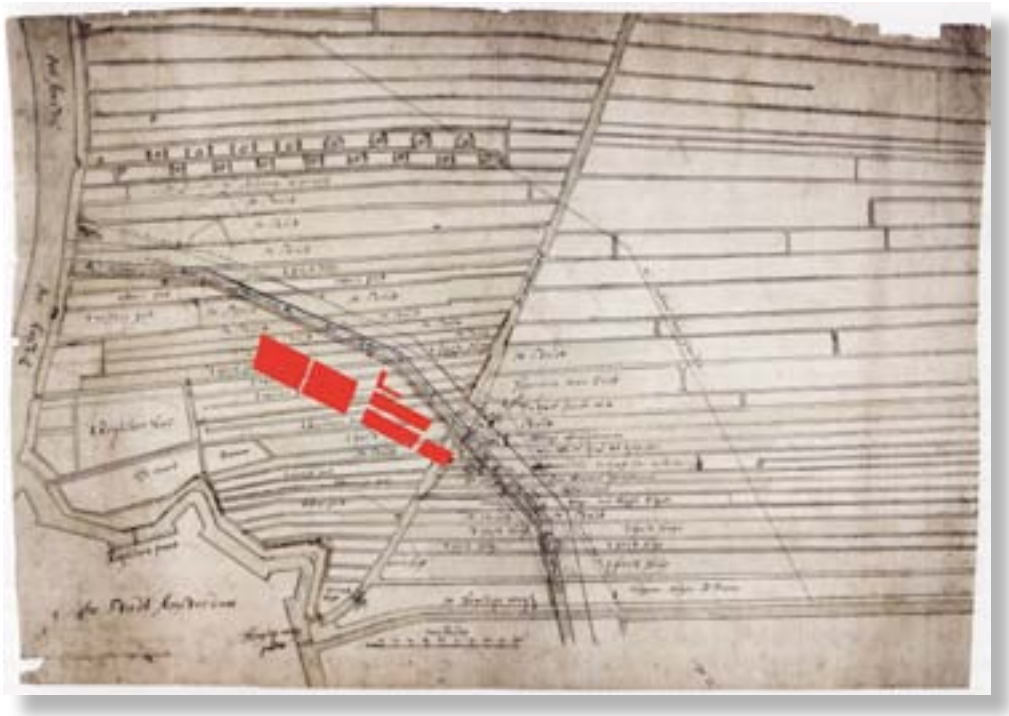
Wie waren de Walen?

Al te vaak wordt vergeten dat de Reformatie begon in Noordwest-Frankrijk en de kuststreken van de Zuidelijke Nederlanden. Door repressie en vervolging verdwenen die protestanten voor een deel naar de Noordelijke Nederlanden, waar Willem van Oranje zorgde voor een tolerant klimaat inzake geloof. Een flink deel van die refugiées sprak Oudfrans, een taal die tot in de veertiende eeuw de voertaal in Noord-Frankrijk (Picardië, Normandië) en Wallonië was geweest en onder invloed van een dominante landsregering vanuit Parijs vervangen werd door Midden-Frans, dat zich ontwikkelde tot modern Frans. Ter onderscheiding werd het Oudfrans de voertaal van de Franse protestanten, een taal die in hun nieuwe thuisland Waletaal ofwel Waals genoemd werd. Als dus de zestiende-eeuwse bevolking het over Walen had bedoelden ze een Franstalige bevolkingsgroep, die niet perse en zelfs waarschijnlijk helemaal niet uit Wallonië kwam. De eerste Walen vluchtten meteen na de represailles, die op de eerste Beeldenstormen volgden. Aanvankelijk naar Engeland, maar toen duidelijk werd dat de Noordelijke Nederlanden zich met succes weerden tegen de Spaanse koning ook naar onze contreien, zelfs Walen die al naar Engeland waren uitgeweken. Pas na de Alteratie (1578) kwamen zij ook naar Amsterdam en kregen onmiddellijk een eigen kerk toegewezen (kapel van het Paulusbroederklooster, vandaag nog steeds de Waalse kerk), daarbij duidelijk bevoordeeld ten opzicht van bijvoorbeeld de Doopsgezinden. Amsterdam verplichtte zich ook tientallen Franstalige predikanten op te vangen en van een traktement te voorzien. Dat was voor één kerk wel wat veel, zelfs toen ze in 1685 de voormalige schermschool aan de Prinsengracht als tweede kerkgebouw kregen. De Walen klitten bij elkaar rond hun kerk aan de Oudezijds Achterburgwal en vonden emplooi in verfijndere technische beroepen zoals zilversmid, boekdrukker en de vervaardiging van bijzonder textiel zoals draperieën en zijden producten. Vooral toen de welvaart in de republiek toenam waren de Walen geziene werkkrachten. Meer nog waardeerde de stadsregering de Walen om hun handelsconnecties door heel Europa heen. Voor de opbloeiende handel waren ze van het grootste belang. De minder gespecialiseerde werkkrachten vonden werk in de textielindustrie, vooral omdat dit in huisvlijt gedaan werd en er zodoende vanwege het Franstalig zijn geen communicatieproblemen ontstonden. Doordat ze zo samenklitten leerden zij ook nauwelijks Nederlands en ook het Franstalig zijn van de Amsterdamse chique, de advocaten en notarissen hielp niet bij het verhelpen van de taalbarrière.

leerlooiers streken hier neer. De benodigde woonhuizen zouden gebouwd en geëxploiteerd worden door de godshuizen, d.i. het Burgerweeshuis, de beide gasthuizen en het Leprozenhuis. De Walen konden in een nieuwe wijk samenwonen met de bovenbedoelde zorg en een nieuwe kerk in de buurt. Centraal aan de Vijzelgracht kwam het Walenweeshuis te staan, dat in 1671 gereed kwam. In 1670 startte de bouw van voorlopig 211 woonhuizen en winkels; 73 door het Burgerweeshuis en de andere godshuizen elk 69. Die werden niet en bloc gebouwd maar in verschillende aantallen onder één dak en verstrooid door de hele wijk. Als voorbeeld gold een uniform ontwerp van een der beroemdste architecten van die tijd, Philip Vingboons (1607-1678). Het werd een klassieke vierkante gevel onder een gemeenschappelijk zadeldak in de lengterichting van de straat. Ondanks dat uniforme ontwerp ontstonden grote en kleine huizen, al of niet met een hoekhuis dat ook groot of klein kon zijn. Het standaardhuis mat 8,25 x 6 m buitenwerks en had een aangebouwde keuken van 5,15 x 2,85 m binnenwerks (zie aanzicht en plattegrond links). Van de begane grond voerde een draaitrap naar de verdieping en van daar een steektrap naar de vliering. Van de keukenaanbouw voerde een steektrap naar het binnenplaatsje dat van huis tot huis zeer varieerde in grootte, afhankelijk van de perceeldiepte. De huizen waren gespiegeld aan elkaar gebouwd en

Boven: Bouwtekening voor het standaardhuis in de Noordsche Bosch, getekend door Philip Vingboons en geauthoriseerd door de burgemeesters -1670.

Rechts: De bouwblokken waar de huisjes van de Noordsche Bosch gebouwd zouden worden, ingetekend op de opmetingskaart ter voorbereiding van de Vierde Uitleg -1658.

de percelen werden van elkaar gescheiden door houten schuttingen. De hoekhuizen werden gereserveerd voor winkelneringen in de eerste levensbehoeften, werkplaatsen voor de textielindustrie en tapperijen. Elk huis kreeg een ruime kelder met stahoogte, die volledig benut kon worden bij de textielfabricage, waarbij gedacht werd aan spinsters. De echte productieruimte was op de verdieping maar ook de vliering was zo ruim dat er één of meer getouwen geplaatst konden worden. Door de hoge kelder lag de begane grond ver boven het maaiveld en kreeg elk huis een stoep. Ook kreeg elk huis een lichte smeedijzeren hijshaak boven de erker op de vliering, die heel typerend is voor deze huizen (zie afbeelding omslag). De reden van de lichte uitvoering was een limiet aan het gewicht dat gehesen kon worden. Er zouden hoogstens balen wol

of iets dergelijks binnengebracht mogen worden en dat alles om de bestemming van de panden niet te laten vervreemden.
De bouwblokken, waarin de huizen kwamen, lagen tussen de tegenwoordige Noorderstraat en de Nieuwe Looiersstraat; blok I tussen Reguliersgracht en Nieuwe Looiersdwarsstraat en blok II tot de Vijzelgracht, steeds met uitzondering van de percelen aan de genoemde grachten. De volgende blokken lagen ten westen van de Vijzelgracht; blok III tussen 1e en 2e Weteringdwarsstraat tot de Wete-

Boven: *In een tijd dat huizen in Amsterdam nog geen huisnummers kenden gaven de godshuizen hun huisjes in de Noordsche Bosch wel nummers, vooraf gegaan door een identificatie welk godshuis eigenaar was: WH voor het Burgerweeshuis, GH voor de gasthuizen en L voor het Leprozenhuis. Boven WH 41, het meest linkse huisje van het blokje van drie aan de Vijzelgracht van de foto links.*

Links: *Het rijtje van drie huisjes aan de Vijzelgracht nam naast het Walenweeshuis een bijzondere positie in. Geen enkel der overige huisjes stond aan een gracht. Het pothuis is origineel en de Vijzelgracht is hier nog niet gedempt.*

ringstraat. Blok IV tussen 2e en 3e Weteringdwarsstraat en blok V tussen 1e en 2e Weteringdwarsstraat van Weteringstraat tot de Spiegelgracht. Blok VI, tussen Nieuwe Looierssloot en 3e Weteringdwarsstraat, kwam voor een klein deel in aanmerking omdat de percelen aan water een andere bestemming hadden. Ook hier weer met uitzondering van de percelen aan de grachten, met één uitzondering: naast het Walenweeshuis kwam een rijtje *Boschhuizen* aan de stille zijde van de Vijzelgracht die we vandaag nog kennen als “de weverhuisjes” en die door de bouw van de Noord-Zuidlijn zo lelijk verzakten.

Dat regelmatig terugkerende “wetering” in de straatnamen stamt van de Boerenwetering, die op de plaats waar de Spiegelgracht op de Prinsengracht uitkomt in een min of meer rechte lijn naar het Spui had gelopen. De godshuizen moesten loten om de kavels die over de bouwblokken verspreid lagen; de trekking vond op 9 juli 1670 plaats. Het lijkt er op dat de godshuizen onderling overleg pleegden bij dit – ook voor hen – omvangrijke project. De bouwplannen werden uit naam van de burgemeesters vastgesteld; daarbij was ook een maximumhuur gedurende de eerste drie jaren van *f* 90,- p/jr vastgesteld. Tevens dat er uitsluitend aan textielwerkers van buiten Amsterdam verhuurd mocht worden. Na een vooraf vastgestelde termijn mochten de resterende huizen verhuurd worden aan stadgenoten, maar wel met de eis dat zij een textielbedrijf zouden opstarten. De stad van zijn kant beloofde de nieuwkomers gratis poortersrecht en somds een verhuispremie. De huizen werden gedegen opgezet, waren goed ontworpen en werden goed onderheid. Het huis van het basisontwerp kreeg maar liefst 52 heipalen, geïmporteerd uit Scandinavië. Deze heipalen van Noors grenen zouden de naam Noordsche Bosch aan deze *Walenhoek* verleend hebben. Dat is een tamelijk magere en avontuurlijke

Links: Weteringstraat 19, hoek 1e Weteringdwarsstraat. Dit hoekpand was tot 1958 ononderbroken in bedrijf als bakkerij. Bakker Claassen sloot in dat jaar zijn deuren.

redenering voor het ontstaan van de naam van de wijk, maar dat er voor de uitleg al een Noortschebosch zou zijn geweest is al eerder ontkracht. De opmetingskaart op pag. 4 laat zien dat het landschap in de polder puur weiland en hooguit nutstuinen omvatte volgens het oeroude en nog ongeschonden werenpatroon. Afwijkend daarin is alleen de Reguliershof, het voormalige klooster der Regulieren. Spraakverwarring ontstaat nog wel eens doordat de buurt ten westen van de Vijzelgracht Weteringbuurt genoemd wordt en alleen het deel ten oosten Noordsche Bosch. Dat is dan weer in strijd met de eerdere bewering dat de heipalen van de *Boschhuizen* de buurt zijn naam hebben gegeven.

Door het zuinig bewaren van het archief van het Burgerweeshuis weten we van die bouwheer veel over de afwikkeling van de bouw en van de exploitatie. 13 September waren de laatste bestekken door de aannemers voor akkoord getekend en kon de bouw beginnen. 30 November moest de bouw onder de kap zijn en 1 maart 1671 moest opgeleverd worden. Vooral het weeshuis had zijn vaste aannemers zo goed in de hand dat deze datums redelijk gehaald werden en dat zonder extra kosten of bonussen. Een enkele metselaarsbaas die moeilijk deed kon zich voorbereiden op een langdurig

Boven: De huisjes 2e Weteringdwarsstraat 64-70 in 1936. Boven de eerste trap een bordje "Te Huur".
Links: Het interieur van bakkerij Claassen in december 1957, kort voor de opheffing.

proces. Dat het weeshuis meer ervaring had met dit soort bouw bleek ook uit de totale kosten van haar 73 huizen van *f* 206.000,- terwijl de gasthuizen voor hun 69 huizen tussen de *f* 214.000,- en *f* 217.000,- kwijt waren. Alle instellingen blijken leningen afgesloten te hebben om dit project te financieren. Het Rampjaar 1672 maakt dat het bij deze 211 huizen bleef en de rest van de geplande 400 nooit gebouwd werden. Van de 18 hoekhuizen werden er vijf door bakkerijen ingenomen. Als dat veel lijkt moet u bedenken hoe belangrijk brood voor een Fransman is. De laatste bakker (Claassen; zie foto 's pag. 6 en 7) sloot in 1958 zijn deuren en het pand had toen sinds 1671 onafgebroken een bakkerij gehuisvest. Door de uitgebouwde ovenruimten werden de aangrenzende huizen kleiner dan gemiddeld.

Gedurende de bouw begonnen de financiën problematisch te worden. Eerst werd architect Vingboons uitgekocht en afgedankt en daarna vlogen op één na alle opzichters de laan uit. De aannemers werden onder druk gezet te sparen op de bouwkosten teneinde de bouwsom zoveel mogelijk te drukken. Eind 1671 werd een huurophaalder benoemd die het jaar erop weer vervangen werd door een "strengere" ophaalder. Het Rampjaar 1672 was slecht voor de handel en de nijverheid. Veel huurders rooiden het niet, raakten met de huurbetaling op achterstand en gingen of failliet of verdwenen met de noorderzon, de verhuurder met de huurschuld achterlatend. De godshuizen deden hun beklag bij de burgemeesters en vroegen mildering van de eisen en voorschriften voor verhuur of de mogelijkheid de huizen te verkopen. Dat verzoek werd gedeeltelijk en met uiterste terughoudendheid gehonoreerd. Er werd daarna ook aan Amsterdammers verhuurd

Rechts: 3e Weteringdwarsstraat, gezien naar het westen met rechts een blokje van vijf weverhuisjes. Dit werd ook wel het "Vlakke Veld" genoemd omdat de omgeving, grenzend aan de stads-stratenmakerswerf decennialang braak bleef liggen. Naast de huisjes het schouwburgje van "Tot Nut en Vermaak".

en winkels ook wel eens aan niet-omschreven neringen. Er werd dus toegestaan de huizen te verkopen, maar van die toestemming hebben alleen de gasthuizen op bescheiden schaal gebruik gemaakt. Wat wel gebeurde was het apart verhuren van de kelders en het onderverdelen van de huizen in voor- en achterhuizen. Ook werd toegestaan dat enkele ondernemers meerdere huizen huurden en die tot de nok volstouwden met weefgetouwen, spinsters en ander personeel. Het Walenweeshuis was inmiddels in bedrijf en werd gewillig leverancier van honderden meisjes die in de benauwde huisjes “het vak kwamen leren”. Wonen van de ambachtsman bij zijn werk was allang geen item meer; de huisjes veranderden in bedrijfsruimten. Er is een melding van vijf getouwen op de vliering waarvoor een aantal pannen verwijderd moesten worden om de staanders van het getouw plaats te bieden.

Menig textielkoopman die zich voor een leverancier borg had gesteld voor de huurbetaling raakte zelf in de problemen. Erger nog werd het als hij het huis op eigen naam gehuurd had en er iemand inzette om voor hem te produceren. Bij tegenvallende resultaten vluchtte de fabrikant en liet de failliete boel achter of ontvreemde die uit het huis.

Begin achttiende eeuw kwam de kentering en na het eerste kwart van die eeuw werd er behoorlijk winst gemaakt op de exploitatie. Toen werden zelfs een aantal huisjes naar andere ontwerpen bijgebouwd. Daarna konden aan de huurders ook weer meer eisen gesteld worden, maar er was al veel kwaad geschied in de vorm van verminkte en uitgewoonde huizen. Er zijn in de achttiende en negentiende eeuw veel van de huisjes afgebroken, maar wat er nu nog staat is Rijksmonument.

Lees ook: een artikel van Dr. Leonie van Nierop uit Jb.34 van Amstelodamum (1937).

Links: Stadsherstel presenteert vol trots een zojuist gerenoveerd hoekhuis in de Noordse Bos.

Theo Bakker's Domein

Op deze site vindt u makkelijk leesbare maar toch informatieve verhalen over de ontstaansgeschiedenis van Amsterdam. Ze zijn onderverdeeld in rubrieken als Middeleeuwen, godsdiensten, nijverheid en handel, transport, openbaar vervoer, haven, watermanagement, stadsuitleg, annexaties, verkeersdoorbraken, chroniquers en allerlei andere zaken.

Klik hier voor een overzicht van alle PDF's op deze site

